

Slavonska hiša.

(Potopisna črtica. Napisal —č.)

Mi dodjemo ovdi
Prid gazdine dvore.
Slavonska nár. pesem.

Pred nami se razprostira prostrana, široka cesta. Glavni kolovozni pot (drum) je v sredi, a na vsaki strani je prav po velikomestno manje široka cesta za pešce. Poslednja je vendar še toliko široka, da poganja ob njenih straneh zelena travica, na kateri se hladé ob letnih večerih utrujeni prebivalci in si pripovedujejo marsikaj zanimivega »kod lule duhana«. Nič kaj prikupljiva ni ta slavonska cesta. Po letu leži na njej po nekoliko prstov na debelo prahú, a po zimi in pa v deževju imaš blata, da ga jedva pregaziš.

To je slavonska ulica ali sokak, a na obeh njegovih straneh, tik one ceste za pešce, porazvrstile so se prijazne hiše in pa ograjena dvorišča. Slavonske hiše so jako dolge in obrnene so malone vse tako, da gleda ožja stran na cesto, a glavno pročelje je v dvorišču. Kakor je kje običaj, tako so pa postavljene: v nekdanji Vojni Granici so večinoma zidane in lepo pobeljene, v lepi Šijačiji (okolica mesta Požege — požeška kót-lina) so navadno lesene in počrnele od vremena in pa od dima, a istotako tudi v ravni Djakovštini. V vsaki hiši je obično po jedna velika soba in kuhinja. Oglejmo si takovo sobo!

V prostorni slavonski sobi opaziš najpoprej veliko bukovo, ali pa tudi hrastovo mizo, na kateri je vedno velik hleb kruha, pokrit s vezanim prtom, jasen svedók narodne sreče in gostoljubnosti. Okrog mize se prostirajo debele, dolge klopi, na katerih sedé moški pri jedi; žene jedó pa stoječ. Stolcev

iskal bi zaman. Stene so pobeljene in okrašene s preprostimi slikami, a poleg njih so razvrščene po zimi mnoge postelje za mnogobrojne hišne prebivalce. Na oni steni poleg vrat je zabitih nekoliko klinov, na katere obešajo moški svoje kožuhe (kudmenove) in razne druge stvari, a poleg druge stene so stánovi t. j. tkalski stroji, na katerih tkó žene vso zimo in prirejajo izdelke, katerim se mora čudom čuditi tujec in kakoršnih bi zaman iskal pri drugih narodih. Kakor drugod, tako je tudi v Slavoniji častitljiva peč središče družinskega življenja in zavzema precejšen del prostorne sobe. Tudi zanimivi zapček ji ne manjka. Okrog nje so privezane za grede dolge palice (vrljike, čiviluk), na katere obešajo po zimi mokre opanke in drugo obleko, da se suši. Ob peči so pa široke klopi in po nekoliko tronogih stolčkov (tronožki), na katere posedajo ob dolgih zimskih večerih in si pripovedujejo pripovedke. Soba je po letu, po dnevu in po noči največ prazna, le obed in pa grdo vreme privabita njene prebivalce za nekoliko časa k skupni mizi, ker po dnevu se razidejo po opravilu, a po noči spé zakonski v svojih posebnih sobicah (kijérjih), ali pa tudi pod milim nebom sredi prostornega dvorišča. Ali zato je soba po zimi bolj živahna; vse »kar leze in gre« išče v njej svojega zavetja; ženski spol marljivo tke in préde, moški tešejo, popravljajo kako stvarico, ali pa, kar je češče, pohajkujejo brez posebnega opravila; a kar jih je še

srajčnikov, igrajo se veselo kričeč s psičkom, mačko ali drugo božjo živalico sedaj pri peči, sedaj pri mizi, sedaj zopet pod mizo — saj otroci so povsod otroci. In peč, ona častitljiva, ogromna peč, ona vse greje in vse napolnjuje z nekakim zadovoljstvom, ona je, katera sladi lepe narodne pripovedke in vabi iz kreplkih grl vesele narodne pesmi.

Najvažnejši del slavonske hiše je poleg sobe — sajasta, počrnela kuhinja. V sredi kuhinje je prav nizko, prostorno ognjišče, na katerem plapola velik ogenj. Kuhinjske stene so povsem črne od dima, posebno pri onih hišah, pri katerih nimajo dimnika (hodžak). V plodni Posavini, kjer so velike, čedne hiše, redko kje pogrešaš dimnika, vrhu katerega sta si spleli dolgonogi, dolgokljuni štoklji gnezdo iz raznega dračja in suhljadi in vrhu katerega se ogledavata tako zadovoljno v društvu svojih mladih po prostornem selu. Najbolje povšeči so mi bili dimniki v Djakovštini. Strehe so krite ondi z malimi hrastovimi deščicami, nad njimi se vzdiguje v zrak dimnik iz prav enakih deščic, a oblika mu je kakor kakega zvonika. Nekoliko časa se vzdiguje in je vedno tanši do onih odprtín, kjer uhaja dim v zrak, a tamkaj se začinja lična mala strešica, katera se završuje z visokim, vitkim šiljkom. V Šijačiji obično pogrešaš dimnika, zato so ondi kuhinje še bolj zakajene, a po stenah in kuhinjskem posodju so se napravili uprav mali kristali od saj, kateri se posebno zvečer, osvetljeni od plapolajočega ognja, kaj lepo svetlucajo. Na jednom kraju kuhinje leže drva in posoda za pepel, pri vratih stoji čeber z vodo, a na steni je počrnela polica, na kateri so razvrščeni lonci razne velikosti in pa črne lesene sklede. Kuhinje, katere nimajo dimnika, napolnjene so vedno z dimom

in prav lep prizor je takova kuhinja na večer. Na nekoliko pedij visokem ognjišču gori ogromen ogenj, vendar-le slabo razsvetljuje počrneli prostor, ker ga ovira njegov oznanjevalec — gost dim; v velikanskih loncih — mnogo je domačih, ki se ne morejo baš pritoževati zaradi slabih želodcev — kipi jed, a meša in pokušava jo brdka in okretna réduša (gospodinja), prepevajoč na pol tiho lepo narodno pesemco, sedaj mirno sedeč na svojem tronogu, sedaj hiteč k čeburu, da prilije vode, sedaj po poleno, da popravi in založi ogenj. Če si misliš še počrneli kotel, kateri izostaja redko kdaj, lahko se ti zdi, da si zabredel v kako čarovniško kuhinjo: le mladi, cvetoči obrazek redušin spomni te, da se motiš, ker je ona za čarovnico še premlada in bi moralo pač še nekoliko časa minuti, da bi jo gibki vaški jeziki uvrstili v red mogočnih izvoljenk, jahačic na brezovi metli.

Ogledali ste si sedaj, čitatelji moji, slavonsko mater-hišo; vendar sedaj, hajdi, da si ogledamo še ona mnogo-vrstna, mala in velika, čedna in nečedna poslopja, katera so se namestila, kakor da jih je znosil veter, na prostornem dvorišču! Najznatnejši med temi poslopji in tujcu najzanimivejši so tako zvani »kiljéri«.¹⁾ To so male hišice, navadno lesene, katerih je toliko, kolikor oženjenih parov v zadrugi; tukaj spijó po letu mož, žena in njiju otroci ter si hranijo ondi oni imetek, kateri ni svojina cele zadruge, ampak njih last. Ti kiljéri so ali razstreseni po dvorišču, ali se pa držé drug drugega, kakor dolgo poslopje. V ravni Posavini nas je prenočilo pri neki slovesnosti

¹⁾ Tako jim rekajo v slavón. Posavini, pa ondi jih zovejo tudi »kučari«; drugod jim velé »ajati«, a v lepi Šijačiji jim pravijo »štale« in »štálice«.

dvajset pri bogati zadrugi, vendar je imel vsak izmed nas gosposko postelj, saj je bilo v oni zadrugi kakih štiri-najst kiljérov, drug pri drugem. Pa kako so urejeni! V vsakem stojita obično po dve postelji, pogrneni z lepo prtenino. Ob steni je nekoliko omar, napolnjenih do vrha s prtenino, katero je donesla seboj nevesta. Tu vidiš umetelno tkana in vezena krila, velike prte, vezene otirače (peškire), umetelne in dragocene volnene preproge (čilime), kakoršne bi krasile vsako gosposko hišo. In vse to sta napravili spretni in marljivi roki umne Slavonke. Neka mlada »snaša« v Šijačiji mi je razkazovala svojo prtenino: lahko rečem, da je bilo, kar mi je razkazala, vredno več od tisoč goldinarjev. Skrajni čas je, da se višji krogi pobrigajo za ta lepi narodni obrt, da ga povečajo, razširijo in pokažejo tudi tujcem. Zaslužile bi lepe novce marljive Slavonke!

Nasproti vratom je mala mizica, nad njo je navadno slika sv. Bogorodice ali kekega svetnika in ugodnika božjega, okrašena z vezenimi peškiri in z dišečim cvetjem, »smiljem i koviljem« in drugim cvetjem. Tega se spominjajo slavonske narodne pesmi n. pr.:

Vienac vismo dragom čaji,
Od metlika zelenoga,
Od tratora crvenoga,
Karamfile gospodskoga,
Od ašika djulašika,
Od praščika vatrenoga itd.

ali pa n. pr.:

Oj sestrice, moja mila seko,
Beri šimšir i žuti bosiljak,
Te mi kiti do sedam jabuka,
Da je šaljem u Andrine ruke itd.

Da, ugodno je spati po letu v takem kiljércu. Ker je po dnevu zaprt, razprostira se po njem prijeten hlad, kateri se druži z duhom »sitnega bosiljka«

in drugih dišečih rastlin. Skoz odprto okence ti dohaja sveži nočni zrak in pa blede žarki svetečega meseca, kateri se je vspel že visoko na temno-modrem nebu; tam od devete hiše se čuje cviljenje gosel, katere spremljajo veselo mladino; tej je le preveč povšeči lepa letna noč, zato rajši pojó nego spijo. In psi, skrbni hišni čuvaji, se oglašajo zaporedoma sedaj tukaj, sedaj tam. In vendar tvojo malo sobico napolnjuje blag mir, hladi te lahka sapica, ugaja ti sveža prtenina, katera ti obdaja trudne ude, in neče se ti spati — sanjaš z odprtimi očmi.

Bodi dosti o kiljércih, — koračimo dalje po dvorišču, na katerem raste po nekoliko jablan, hrušek in orehov, pred vsem pa murv (dudova), brez katerih si ne moreš prav misliti slavonskega dvorišča! Na jedni strani se dviga lesena žitnica (hambar), razdeljena na razne pregrade, v katerih se hrani tu pšenica, ondi turšica, tam rž in ječmen, ondi zopet oves in proso. Druga poslopja so razni hlevi. Vsaka vrsta živine ima svoj hlev. Tu je konjarnica, ondi goveji hlev, tukaj kozara, ondi ovčarnica, na strani so pa zopet prostorni svinjaki. V Slavoniji redé mnogo prešičev; ves božji dan se sprehajajo ti ščetinasti četveronožci po lepi naravi božji in si iščejo po polju hrane. Res so po letu tako zamazani in pa mršavi, da jih ni nič drugega, kakor visoke noge, dolge ščetine in šiljasta, štrleča ušesa, izpod katerih se svetijo plašne, divje oči: a odebelé se v bogati jeseni, ko je vsega v obilju. Tudi ohole gosi, katere pohajajo po dnevu preširno po polju in se vračajo, počasi se zibajoč, še le o solnčnem zahodu proti svojemu domu, imajo svoje stanovanje; isto tako tudi bolj ponižne kokoši in druga drobnjad, katera brska in kljuje ves dan

po prostornem dvorišču. Goveja živina ni po letu prav nič v hlevu, ampak se pase po dnevu na prostornem občinskem pašniku (uriji), kateri se prostira blizu vasi, po noči je pa zaprta v »toru« (ograji), kateri je nameščen precej za govejim hlevom. V kotu dvorišča je vodnjak; iz njega vlečejo vodo v Šijačiji v vedercu, katero je pričvrščeno na veliko kolo, a v Pósavini in pa drugod na vedercu, katero visi na dolgem, visokomolečem lesu (djerma), obloženim s kamnom. Na dvorišču je obično tudi »arman«, to je prostor pod milim nebom, kjer ob času žetve manejo žito, ali pa mlatijo, kakor je običaj.

Dvorišče je vedno jako živahno. Tam seka krepak mož drva; réduša spušča vederce v vodnjak, da zajme vode, a poleg nje però druge žene perilo v koritu; tam popravlja gospodar voz, da se odpravi na travnik po senó ali pa ide na polje; otroci se zaganjajo glasno

kričeč s kraja v kraj; družijo se jim tudi njih prijatelj pes, kateri od veselja glasno laja in tako pomaga vriščati mladim kričačem; lena mačka se preteguje na solncu in glasno mijavka, kokoši kokodajskajo in brskajo po tnalu, piščeta čivkajo, petelin lepetá s perotmi in glasno kukurika, goši gagajo, puran se napihuje in blebета, strugajoč s perotmi po zemlji, prešički krulijo, teleta in krave mukajo, a žrebета razgetajo. Nikdar mirú, vedno veselo, bujno življenje — od zore do mraka.

In vendar se ti umiri duša v onem nemiru. Ves oni nered in ropot, vsi veseli kriki in glasovi te nič ne motijo v tvojih mislih, kakor te je motil mestni šum in burno mestno življenje. Šrečno šteješ ono prostorno slavonsko hišo z živahnim dvoriščem, blagruješ preprosti, krepki in dobri narod — živo nasprotje napuhneni in goljufivi mestni družini, — srce pa ti polni mir in veselje.

Črtice o Idriji.

(Spisal *Ivan Idrižčan.*)

(Dalje.)

De l. 1514. je cesar Maksimilijan I. nastavil v Idriji prvega rudniškega sodnika, Viljelma Neumann-a, ki je razsojeval prepire med podjetniki in pobiral cesarski davek. — Leta 1580. pa je dodal nadvojvoda Karol rudniškemu sodniku še oskrbnika in knjigovodjo. Prvi rudniški oskrbnik je bil že imenovani Frančišek Khisel. — Od leta 1580. pa do sedaj je bilo na čelu rudnika 29 ravnateljjev.

Tudi je skrbela oblast za dušne potrebe rudarjev. Izprva niso imeli Idrižčani svojega dušnega pastirja, ampak so morali hoditi k Fari pri Idriji ali v Spodnjo Idrijo k službi božji. Po letu seveda je že še bilo, po zimi pa je bila ta pot trnjeva, ker je Spodnja Idrija oddaljena od mesta jedno uro in skoro gotovo v tistem času ni bilo prave ceste, ampak le kolovoz. Ovire so med obema krajema delali po zimi še plazovi, pomladi pa